

L'archeologia subacquea italiana in mostra a Budapest

Una nuova frontiera per ricostruire il passato

Olasz víz alatti régészet egy budapesti kiállításon

Új lehetőségek a múlt feltárására

I ritrovamenti di manufatti ed opere d'arte giacenti nel fondo del mare, di laghi e fiumi, esercitano presso il pubblico una attrazione particolare, dal momento che il contesto misterioso e drammatico da cui essi provengono aggiunge, amplificandolo, un singolare fascino ai documenti del nostro passato.

Sarebbe, però, erroneo considerare l'archeologia subacquea una nuova scienza. Si deve semplicemente parlare di archeologia che, in quanto operante in un ambiente liquido, necessita di particolari tecniche di scavo e di indagine.

Dalla metà di questo secolo, grazie all'invenzione dell'autorespiratore ad aria da parte di J.Y. Cousteau ed E. Gagnan nel 1943, si è verificato un impensabile sviluppo delle attività subacquee, poiché chiunque, dotato di attrezzatura personale relativamente economica, può accedere a quote una volta proibitive e, soprattutto, può muoversi e lavorare in maniera totalmente autonoma.

A partire dagli anni '50 e per molto tempo, scoperte e scavi sono stati, dunque, prerogativa di subacquei dilettanti, mentre gli archeologi professionisti sembravano non porre nel giusto rilievo questo settore della ricerca. I primi ad occuparsene sistematicamente tentando di mettere a punto appropriate metodologie per gli scavi subacquei furono F. Benoit (Francia) e N. Lamboglia (Italia) i quali, però, non praticavano personalmente l'immersione.

Si dovrà attendere il 1960 per vedere un archeologo, il Prof. G. Bass (USA), scendere personalmente su un sito subacqueo, quello del relitto di Capo Chelidonia in Turchia.

Se, come abbiamo visto, lo sviluppo della ricerca scientifica in ambito subacqueo si è avuto in anni abbastanza recenti, la curiosità per il mondo sommerso è nata con l'uomo. In proposito esistono diverse testimonianze di autori greci e romani che ci informano dell'attività di pescatori di spugne e di conchiglie utilizzate per la produzione della porpora e persino di imprese militari compiute da incursori subacquei *ante litteram*. Basterà qui ricordare il Corpo degli Urinatores, cioè nuotatori subacquei specializzati, che lavorava presso i porti di Roma al recupero di merci finite accidentalmente in acqua.

Per il periodo post-classico vanno ricordati i tentativi di recuperare le navi di Nemi nei secoli XV e XVI e le campane batiscope messe a punto nel secolo XVII.

A tengerek, tavak, folyóvizek mélyén megtalált művészeti emlékek, vagy a múlt kézművesei által készített egykori használati tárgyak valami különös vonzást gyakorolnak az emberekre. Ez valószínűleg azért van így, mert a körülmények, melyek során ezek a tárgyak a vizek mélyére kerültek gyakran titokzatosak és drámaiak. E tárgyak többnyire egészen sajátos elemekkel gazdagítják múltunk már ismert dokumentumait.

Persze tévedés lenne azt gondolni, hogy a víz alatti régészet valami egészen új tudomány. Elég, ha egész egyszerűen csak régészetről beszélünk, hiszen a tudománynak ez az ága mindössze annyiban különbözik, hogy művelői „vizes környezetben” dolgoznak és ez természetesen az ásás és kutatás speciális technikai eszközeit és módjait igényli.

Jelen századunk közepétől, köszönhetően annak, hogy J.Y. Cousteau és E.Gagnan feltalálták a víz alatti lélegzést biztosító oxigénpalackot, elképzelhetetlen fejlődés következett be a víz alatti kutató tevékenységben. Ettől kezdve bárki, akinek meg volt a szükséges személyes és nem is túl drága felszerelése, addig soha nem látott mélységekbe merülhetett és teljesen önállóan végezhetette munkáját.

Az ötvenes évektől és még azt követően is a víz alatti kutatás, ásás hosszú ideig kifejezetten és szinte kizárólag csak a laikus könnyűbúvárok passziója volt, a professzionális régészet mintha nem helyezt volna elég hangsúlyt a régészeti feltárás ezen területére. Az első tudósok, akik szisztematikusan kezdtek foglalkozni ezzel a területtel, akik megpróbálták a víz alatti kutatások sajátos módszereit kidolgozni a francia F. Benoit és az olasz N. Lamboglia voltak, bár ők maguk - érdekes módon - soha nem merültek.

Egészen 1960-ig kell várnunk arra, hogy egy valódi, profi régész maga is lemerüljön a víz alá könnyűbúvárként. Ő G. Bass professzor volt az USA-ból, a törökországi Chelidonia Fok környékén végzett feltárások fűződnék a nevéhez.

Ha tudjuk azt, hogy a víz alatti környezetben végzett tudományos kutatások fejlődése alapvetően nem a múlthoz, inkább napjainkhoz kötődik, ugyanúgy tudjuk, hogy a kíváncsiság az elsüllyedt világ iránt viszont egy idős magával az emberrel. Vannak erről antik görög és római írásos emlékeink, melyekből tudhatunk a szivacs anyagát adó spongyát, vagy a bíborfesték készítésére használt kagylókat gyűjtő halászokról éppúgy, mint a katonai akciókat megelőző víz alatti kémtevékenységről is. Elég, ha a Corpo degli Urinatores említjük, melynek tagjai speciálisan kiképzett úszók voltak. Róma kikötőinek környé-

Oggi l'indagine scientifica si rivolge all'esplorazione dei diversi siti localizzati sia in mare che nelle acque interne, utilizzando le più sofisticate strumentazioni che la tecnologia moderna può offrire.

Le ricerche svolte in mare si avvalgono anche dell'uso di sonar di profondità e strumenti capaci di rilevare la presenza di metalli e dettagliare la composizione geologica del fondale. Attraverso lo scavo e lo studio dei relitti viene raccolta una ingente quantità di dati relativi alle rotte marittime, alle merci trasportate, alla tecnologia degli antichi e all'architettura navale. Le zone costiere, sommerse a seguito di fenomeni di bradisismo o subsidenza, permettono lo studio di antichi insediamenti, porti, e ville marittime dotate di peschiere per l'allevamento di pesci in cattività.

Tutto ciò rende possibile la ricostruzione di un quadro socio-economico antico in relazione al mare concepito come via di comunicazione e fonte di beni di consumo.

L'esplorazione delle acque interne vede una fase di crescente sviluppo in ambito lacustre dove, tra il Neolitico e l'età del Ferro, erano numerosi gli insediamenti umani disposti lungo le rive. Di questi rimane oggi solo una difesa di pali sommersi e resti di utensili che pongono all'archeologo e agli esperti di altre disci-

pline che lo affiancano notevoli difficoltà di ricostruzione.

Sempre per le acque interne è da segnalare il contributo dato alla conoscenza dalle ricerche che da alcuni anni hanno per oggetto i bacini fluviali dei grandi fiumi italiani quali, tra gli altri, il Po, l'Adige e il Tevere. Veri archivi storici per quanto riguarda il rapporto con le civiltà che lungo il loro corso si sono sviluppate, i fiumi rappresentano la sfida più stimolante per l'archeologia subacquea dal punto di vista metodologico e tecnologico. I complessi problemi posti dalla corrente, dal crescente inquinamento e dalle pesanti modificazioni morfologiche che l'intervento dell'uomo ha operato, impongono, di volta in volta, strategie nuove che contribuiscono all'affinamento continuo dei metodi di prospezione.

L'azione di programmazione e di tutela è svolta, anche per l'ambiente acquatico, dalle Soprintendenze competenti per le varie aree del territorio nazionale.

Ad esse, dal 1986, si affianca, con funzione di assistenza tecnico-logistica e coordinamento delle attività subacquee in situ, il Servizio Tecnico per l'Archeologia Subacquea che si avvale dell'assistenza operativa ed il supporto dei mezzi navali, aerei e strumentali dell'Arma dei Carabinieri, della Guardia di Finanza, dei Vigili del Fuoco, della Polizia di Stato e della Guardia Costiera.

The public has always been fascinated by archaeological discoveries on the floors of seas, lakes and rivers. Since 1943, thanks to the invention of the aqualung, underwater archaeology has been widely accessible, and today it is possible to explore sites in the oceans and inland waterways with very sophisticated instruments. The analysis of coastal areas affords a detailed examination of the importance of the sea in ancient times not only for transportation and communication but for the extraction of consumer goods. The analysis of fluvial basins likewise offers historical archives pertaining to civilizations that developed along rivers.

kén dolgoztak és az volt a feladatuk, hogy a valamely baleset következtében a tenger mélyébe került árukat megmentésük, és a felszínre hozzák.

Az antik korokat követően meg kell említenünk azokat a kísérleteket, melyekkel megpróbálták felszínre hozni Nemi hajóit a XV-XVI. században, vagy a bűvárharangok létrehozásának eseményére a XVII. században. Ma a tudományos kutatás figyelme a legkülönbözőbb helyszínek feltárására fókuszál - legyenek azok akár a tengerekben, akár belső vizekben -, és jellemzően a legkifinomultabb, a legkorszerűbb eszközöket használja, vagyis mindent, amit a korszerű technológiák ma képesek nyújtani.

A tenger mélyén végzett régészeti kutatások során használják a szonart, valamint olyan eszközöket, melyek kimutatják fémes tárgyak jelenlétét, vagy amelyek képesek meghatározni a tengerfenék geológiai összetételét. Az ásatások és a felszínre hozott tárgyak tanulmányozása során számtalan adat és információ táru fel a kutatók előtt a tengeri útvonalokról, a szállított áruk összetételéről, a korabeli hajók szerkezetéről, a hajózásban alkalmazott technológiákról. Az olyan partok közelében, melyek egy része földmozgások következtében süllyedt

el, lehetőség van például az egykor ott létezett települések, kikötők, a halászbárkákkal felszerelt és a befogott halak nevelésére, tárolására szolgáló, rögzített tengeri épületek kutatására, tanulmányozására.

Mindez lehetővé teszi, hogy utólag rekonstruáljuk az egykori népek társadalmi-gazdasági szerkezetét, melyben a tengereket a kommunikáció és a közlekedés eszközeként fogjuk fel, valamint a fogyasztási javak kimeríthetetlen forrásaként értelmezzük. A belső vizek mélyének feltárása egyre jobban terjed leginkább a tavaknál, ahol a Neolitikumban és a Vaskorszakban a partok mentén számos település létezett. Itt a feladat mára csak a vízzel elborított cölöpök megóvása lehet, mert ezek hasznosak lehetnek a régészek és más tudományok képviselői számára abban, hogy az egyébként nagyon nehezen rekonstruálható egykori életviszonyokat képesek legyenek leírni.

Még mindig a belső vizeknél maradván jelezniük kell, mennyit adtak meglévő ismereteinkhez azok, akik már évek óta a folyami víz alatti régészet mesterségét gyakorolták. Olyan nagy folyókat tanulmányozták ők, mint a Pó, az Adige, vagy a Tevere. Igazi történelmi archívumok táru fel előttünk, melyek nyomán megértjük a folyók mentén létrejött civilizációkat, fejlődésük történetét. A folyók tehát a víz alatti régészet egyik legizgalmasabb területét adják mind módszertani, mind technológiai szempontból. Az áramlatokból adódó összetett problémák, a fokozott szennyezés, az emberi beavatkozások által okozott súlyos morfológiai elváltozások egyre újabb stratégiákat követelnek a kutatóktól, mert munkájuk csak ezek alkalmazásával lehet eredményes.

A tervszerűség, a környezetvédelem, az illetékes felügyelőségek hatásköre ma már kiterjed a vizes környezetre is az egész ország területén. 1986. óta ezen szervezetek feladata a víz alatti kutatások koordinálása az egyes helyszíneken műszaki és logisztikai szempontból. A Víz Alatti Régészeti Műszaki Szolgálat nyújtja a szükséges operatív szolgáltatásokat, hiszen szorosan együttműködik a csendőrséggel, pénzügyőrséggel, tűzoltókkal, a rendőrséggel és a parti őrséggel, mint-hogy ezek a szervezetek rendelkeznek hajókkal, repülőekkel és minden szükséges technikai eszközzel, felszereléssel.